

فرا تحلیلی بر پژوهش‌های انجام شده با موضوع کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران به منظور ارائه پرسشنامه استاندارد

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۲/۱۰/۲۴ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۲/۱۱/۰۹

علی اسکویی ارس* (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران)
فریدون بابائی اقدم (دانشیار گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران)
ایرج تیموری (دانشیار گروه برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران)

چکیده

توجه به کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران می‌تواند به عنوان رهیافتی اثربخش در تقلیل مشکلات ساکنین این سکونتگاه‌ها قلمداد شود. هدف این پژوهش، فرا تحلیلی بر پژوهش‌های انجام شده با موضوع کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران به منظور ارائه پرسشنامه استاندارد جهت ارزیابی کیفیت زندگی شهری در این سکونتگاه‌ها است. روش پژوهش، ترکیبی (کمی و کیفی) بوده و اطلاعات لازم از بررسی مطالعات و پرسشنامه‌های محقق ساخته پیشین جمع‌آوری شد. برای تحلیل اطلاعات از رویکرد فرا تحلیلی و تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. روش جمع‌آوری داده‌ها در پژوهش‌های مورد مطالعه از طریق پیمایش و پرسشگری بود. یافته‌های پژوهش نشانگر آن بود که چهار بعد؛ اجتماعی (با ۶ عامل = ۷۴/۹۸۳)، کالبدی (با ۸ عامل = ۷۴/۱۹۴)، اقتصادی (با ۴ عامل = ۷۲/۲۲۷) و در نهایت بهداشتی و زیست محیطی (با ۲ عامل = ۶۹/۹۱۷) به عنوان مهم‌ترین عوامل اندازه‌گیری و شاخص‌های کیفیت زندگی شهری استاندارد شده در سکونتگاه‌های غیررسمی ایران معرفی شدند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که با بهره‌گیری از نماگرهای کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران می‌توان یک ابزار اندازه‌گیری استاندارد به منظور سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی تدوین نمود.

واژه‌های کلیدی: کیفیت زندگی شهری، سکونتگاه‌های غیررسمی، فرا تحلیلی، برنامه‌ریزی شهری، تحلیل عاملی.

* نویسنده رابط: ali.oskouee.aras@tabrizu.ac.ir

مقدمه

بحث کیفیت زندگی موضوع جدیدی است که در دهه‌های اخیر مورد توجه محققان و دانشگاهیان قرار گرفته (Petrikovicova et al, 2022:1) و به تازگی در ادبیات توسعه پایدار و برنامه‌ریزی اجتماعی جایگاه ویژه‌ای یافته است و در سطح ملی و محلی دولت‌ها و نیز مؤسسات متعددی بر روی سنجش و شاخص‌سازی آن کار می‌کنند (زنگنه‌شهرکی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۹۶-۱۷۷؛ حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۲-۷۷؛ فرجی‌ملایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۶-۱؛ زیباری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۶؛ Murgs & Klobucnik, 2018: 185). رویکرد کیفیت زندگی شهری، تلاشی در جهت ایجاد شهر سالم و فراهم آوردن خدمات شهری مناسب و در دسترس برای همگان در چارچوب پایداری و ایجاد احساس رضایت است (شاهینی‌فر، ۱۴۰۱: ۱۱۵). تحلیل و ارزیابی منطقی و اصولی مؤلفه‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌تواند به عنوان رویکردی نو و تأثیرگذار برای گذار از وضعیت نابسامان کنونی در این مناطق به سمت آینده‌ای مطلوب، نقش مهمی را ایفا نماید (قربانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۱۸). از آنجایی که بهبود کیفیت زندگی شهری یکی از اهداف توسعه و رکن مهم در مدیریت شهری محسوب می‌شود و شامل جنبه‌های مختلفی است لذا اندازه‌گیری یا سنجش ابعاد صحیح کیفیت زندگی شهری نیازمند مطالعه گسترده و ابزارها و روش‌های استاندارد می‌باشد (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۹). ضرورت پرداختن به مسئله کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی زمانی بیشتر نمود پیدا می‌کند که ساکنین این سکونتگاه‌ها جزء آسیب‌پذیرترین اقشار یک جامعه شهری قلمداد می‌گردند و توجه به ضرورت‌های زیستی و شهری، تأمین حداقل نیازها و برخورداری از حقوق شهروندی از جمله ضروریات زندگی برای آنان به حساب می‌آید (اسکوئی ارس و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۲۸). از طرفی، اگرچه پژوهش‌های بسیاری در ارتباط با تحلیل وضعیت کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران تدوین شده است اما مدل سنجش واحد و منسجمی که بتواند اهم شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های خودانگیخته در ایران را به نمایش بگذارد ارائه نشده است. از طرفی دیگر بدلیل فقدان ابزار اندازه‌گیری استاندارد برای سنجش شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران با توجه به نتایج متفاوت خود، تصمیم‌سازی در این حوزه را می‌تواند با مشکلات عدیده‌ای مواجه سازد، از این حیث ضرورت تدوین ابزار اندازه‌گیری استاندارد اهمیت می‌یابد که می‌توان از طریق آن از پراکنش متغیرها و شاخص‌های متعدد جلوگیری کرده و محققین را در راستای دستیابی به انسجام ذهنی و عینی در به کارگیری شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران رهنمون ساخت. از این رو هدف پژوهش حاضر، بهره‌گیری از شاخص‌های احصاء شده در پژوهش‌های پیشین به منظور

ارائه مدل اندازه‌گیری استاندارد در راستای سنجش و ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران می‌باشد.

مبانی نظری

واژه کیفیت زندگی سرچشمه روشنی ندارد، انگاشت کیفیت زندگی مورد پذیرش عام می‌باشد، اما فاقد یک تعریف پذیرفته‌شده عام می‌باشد و با توجه به حوزه کاربرد و نوع مطالعه، تعاریف متفاوتی از آن ارائه می‌شود. ماهیت چند بعدی و پیچیده این انگاشت، ارائه تعریفی واحد از آن را دشوار ساخته است. با این وجود، در ارتباط با این موضوع که، انگاشت کیفیت زندگی دارای دو بعد عینی و ذهنی می‌باشد و کیفیت زندگی یک فرد به واقعیت‌های عینی و بیرونی زندگی‌اش و دریافت‌ها و ادراکات ذهنی و درونی او از این عوامل و از خودش وابسته است، اتفاق نظر وجود دارد (احدنژاد روشتی و مرادی، ۱۴۰۱: ۱۱۲). کیفیت زندگی شهری به عنوان طرح ایده‌آل‌ها و همچنین برنامه‌های اصلی در قبال حل مشکلات شهری و بهبود سطوح زندگی شهروندان را دنبال می‌کند (زینالی عظیم و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۸). روش‌های گوناگونی برای مطالعه کیفیت زندگی در نواحی شهری به کار گرفته شده است. با این وجود، تاکنون چارچوب جامع و مانعی برای مطالعه کیفیت زندگی به صورت یکپارچه و منسجم ارائه نشده است (بابائی مراد، ۱۴۰۱: ۲۳۰). مفهوم کیفیت زندگی شهری در برنامه‌ریزی شهری، حداقل در دو مرحله از فرآیند برنامه‌ریزی به کار گرفته می‌شود. مرحله اول جایی است که برنامه‌ریزان می‌خواهند چشم‌انداز صحیح و قابل اطمینانی از وضعیت شهر داشته باشند. در واقع، در این مرحله، برنامه‌ریزان در پی آن‌اند تا به طور ویژه، به اولویت‌ها و مسائل مهم‌تر توجه کنند که بررسی ابعاد مختلف کیفیت زندگی شهری، راهنمای مناسبی برای آنها در این مرحله است. مرحله دوم جایی است که برنامه‌ها و پروژه‌ها باید ارزیابی شوند تا سودمندی و کارایی آنها تأیید شود. در این مرحله نیز بررسی آثاری که این برنامه‌ها و پروژه‌ها بر ابعاد مختلف کیفیت زندگی دارند، راهنمایی مناسب برای برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران است. (لطفی، ۱۳۸۸: ۶۸ به نقل از حقی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۱۴). کیفیت شهری در یک جامعه، به عنوان پیش‌شرطی برای فعالیت‌های معمول اقتصادی و فرهنگی جهت نیل به کیفیت زندگی شهری، به طور کلی یک اصل پذیرفته شده است. علاوه بر این رضایتمندی از مکان و یا محیط مسکونی، پیش‌نیازهای لازم به منظور افزایش رضایتمندی از کیفیت زندگی شهری است.

روش‌شناسی پژوهش

به لحاظ روش‌شناختی پژوهش حاضر در دسته پژوهش‌های ترکیبی (کمی و کیفی) بوده و با توجه به هدف، پژوهش از نوع کاربردی محسوب می‌شود. قلمرو پژوهش حاضر، تحقیقات صورت‌گرفته در قالب مقالات علمی - پژوهشی دارای رتبه اعتبار علمی از وزارت علوم و برخی پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد و رساله‌های دکتری با ارجاع‌دهی بالا در داخل ایران می‌باشد؛ به منظور تعیین معیارهای کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی با استفاده از فراتحلیل تمامی متغیرها و گویه‌های مورد استفاده برای اندازه‌گیری کیفیت زندگی در قالب پرسشنامه جامع جمع گردید. این پرسشنامه شامل ۹۶ گویه در طیف لیکرت بود. جامعه آماری مورد مطالعه، متخصصان حوزه اسکان غیررسمی و برنامه‌ریزی شهری بودند که از کل پرسشنامه‌های ارسالی ۴۹ نفر از متخصصان در این مطالعه مشارکت داشته‌اند. از این تعداد ۲۹ نفر شامل اساتید متخصص حوزه اسکان غیررسمی در گروه‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه‌های معتبر ایران، ۱۰ نفر از شهرداران کلانشهرهای ایران و کارمندان حوزه عمرانی و شهرسازی شهرداری‌ها و ۱۰ نفر از دانشجویان دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه‌های تهران، تربیت مدرس، شهید بهشتی و تبریز بودند. نهایتاً داده‌های بدست آمده در نرم‌افزار SPSS26 وارد و ذخیره شدند. سپس داده‌کاو اولیه به منظور مدیریت داده‌های از دست رفته (missing data) صورت گرفت. بمنظور حذف گویه‌ها با اعتبار سازه‌ای پایین در ابتدا از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شد و گویه‌هایی که اعتبار سازه‌ای کمتر از حد استاندارد این پژوهش (۰/۷۵) داشته‌اند حذف شدند. برای تهیه پرسشنامه استاندارد نهایی از تحلیل عاملی اکتشافی مبتنی بر مؤلفه‌های اصلی استفاده شد و برای این منظور ابتدا از پیش‌آزمون بارتلت و KMO برای تأیید صحت تحلیل عاملی کفایت حجم نمونه آماری استفاده شد. در این تحلیل حداقل ضریب عاملی مورد تأیید برای گویه‌ها ۰/۳ تعیین شد و از روش چرخشی واریماکس به منظور چرخش عامل‌ها استفاده شد. بمنظور سنجش روایی پرسشنامه تعدیل شده از تحلیل عاملی از روش نسبت روایی محتوایی (CVR) و شاخص روایی محتوایی (CVI) بهره‌گیری شد که در این مرحله از ۹ نفر از متخصصان برای سنجش روایی پرسشنامه کمک گرفته شد. مدل مفهومی پژوهش حاضر به شرح شکل ۱ می‌باشد. که در آن چهار بعد اصلی (اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و بهداشتی و زیست‌محیطی) وجود دارد. مطابق با یافته‌های تحلیل عاملی برای بعد کالبدی کیفیت زندگی هشت سنجه را می‌توان در نظر گرفت؛ برای بعد اجتماعی کیفیت زندگی شش سنجه؛ برای بعد اقتصادی کیفیت زندگی چهار سنجه و در نهایت برای بعد بهداشتی و زیست‌محیطی کیفیت زندگی دو سنجه می‌توان در نظر گرفت.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش بر اساس یافته‌های تحلیل عاملی
ترسیم: نگارندگان

یافته‌های پژوهش و بحث

جهت بررسی تحقیقات انجام شده، مقالات علمی پژوهشی (دارای رتبه معتبر علمی از کمیسیون نشریات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)، پایان‌نامه‌ها و رساله‌هایی که در حوزه کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در مجلات جغرافیایی و برنامه‌ریزی شهری تا سال ۱۴۰۰ نگارش شده بود مطابق جداول ۱ و ۲ در تعداد ۱۳ مقاله و ۶ پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد و ۲ رساله دکتری گردآوری و مورد تحلیل قرار گرفت.

جدول ۱- تحقیقات تدوین شده در حوزه کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در نشریات جغرافیایی و برنامه‌ریزی شهری

نام مجله	سال	نوع و رتبه	عنوان
جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای	۱۳۹۲	علمی - پژوهشی (ب)	بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه غیررسمی پنج تن آل عبا (التیمور مشهد)
پژوهش‌های جغرافیای انسانی	۱۳۹۳	علمی - پژوهشی (ب)	تحلیل فضایی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های منطقه کلانشهری تهران (مطالعه موردی: اسلام‌آباد، صالح‌آباد)
نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی	۱۳۹۳	علمی - پژوهشی (ب)	سنجش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه مطالعاتی: محدوده شرق کال عیدگاه سبزوار)
جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای	۱۳۹۴	علمی - پژوهشی (ب)	ارزیابی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهرها مورد شناسی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان

پژوهش‌های جغرافیای انسانی	۱۳۹۴	علمی - پژوهشی (ب)	بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی مؤثر بر میزان رضایت‌مندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله فرحزاد تهران - فرحزاد شمالی)
پژوهش و برنامه‌ریزی شهر	۱۳۹۴	علمی - پژوهشی (ب)	سنجش کیفیت زندگی در قلمرو بافت فرسوده شهری مطالعه موردی: منطقه ۹ شهر تهران
جغرافیای اجتماعی شهری	۱۳۹۶	علمی - پژوهشی (ب)	ابعاد کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های خودروی شهری (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد کلاتشهر تهران)
جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌های	۱۳۹۶	علمی - پژوهشی (ب)	ارزیابی کیفیت زندگی شهری بافت حاشیه‌نشین موردشناسی: محله حصار همدان
پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری	۱۳۹۶	علمی - پژوهشی (ج)	سنجش رضایت‌مندی از کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی، مطالعه موردی: شهر بجنورد
جغرافیای اجتماعی شهری	۱۳۹۶	علمی - پژوهشی (ب)	سنجش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد تهران)
آمایش محیط	۱۳۹۸	علمی - پژوهشی (ج)	ارزیابی تطبیقی شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ورامین
منظر	۱۳۹۹	علمی - پژوهشی (الف)	فضاهای شهری چندعملکردی؛ راهکاری برای افزایش کیفیت زندگی شهری در شهرهای متراکم
پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری	۱۴۰۰	علمی - پژوهشی (ب)	سنجش شاخص‌های سرزندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: سیلاب قوشخانه تبریز)

منبع: مطالعات اسنادی نگارندگان

جدول ۲- پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تدوین شده در حوزه کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در دانشگاه‌های مورد تأیید وزارت علوم

عنوان	نام دانشگاه	سال	رشته و گرایش تحصیلی	مقطع تحصیلی
ارزیابی ارتقای کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی با رویکرد توانمندسازی	دانشگاه علامه طباطبایی	۱۳۹۱	شهرسازی - مدیریت شهری	کارشناسی ارشد
ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در کلاتشهر اهواز (نمونه موردی: محله ملاشیه)	دانشگاه شهید چمران اهواز	۱۳۹۳	جغرافیا - برنامه‌ریزی شهری	کارشناسی ارشد

دکتر	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری	۱۳۹۷	دانشگاه شهید چمران اهواز	بازاندیشی بوم‌محور در امکان‌سنجی ارتقاء کیفی - کالبدی مناطق اسکان غیررسمی بر اساس معیارهای مسکن حداقل (بررسی تطبیقی کلان‌شهرهای اهواز و تبریز)
کارشناسی‌ارشد	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری - بهسازی و نوسازی شهری	۱۳۹۷	دانشگاه فردوسی مشهد	بررسی راهکارهای ارتقاء شاخص‌های کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی سیس‌آباد مشهد
کارشناسی‌ارشد	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری - برنامه‌ریزی مسکن	۱۳۹۷	دانشگاه تبریز	سنجش کیفیت ذهنی زندگی در ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شمال تبریز مطالعه موردی: یوسف‌آباد تبریز
کارشناسی‌ارشد	جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری - برنامه‌ریزی مسکن و بازآفرینی شهری	۱۳۹۸	دانشگاه پیام نور مرکز اردکان	تحلیل کیفیت زندگی محلات اسکان غیررسمی شهری مطالعه موردی: محله مهدی‌آباد شهر یزد
کارشناسی‌ارشد	شهرسازی - برنامه‌ریزی شهری	۱۴۰۰	دانشگاه تبریز	سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری و رضایت‌مندی از آن در سکونتگاه‌های غیررسمی شمال تبریز (مطالعه موردی: محله احمدآباد)
دکتر	معماری منظر	۱۴۰۰	دانشگاه محقق اردبیلی	منظر شهری و کیفیت زندگی؛ نظام بصری فضاهای باز شهری در محلات ناکارآمد مناطق جنوبی شهر تهران

منبع: مطالعات اسنادی نگارندگان

با مطالعه و بررسی پراکنش و گستره کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی ایران براساس استان‌ها می‌توان گفت که مقالات، پایان‌نامه‌ها و رساله‌هایی که به صورت موردی انجام شده‌اند؛ بیشترین فراوانی را به ترتیب روی استان تهران (۸)، آذربایجان شرقی (۴) و خراسان رضوی (۳) داشته‌اند.

تحلیلی بر تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد آغاز پژوهش‌های حوزه کیفیت زندگی شهری در ایران در مجلات علمی - پژوهشی و در پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشجویی در حوزه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری از سال ۱۳۹۱ به بعد بوده است، به تدریج جامعه دانشگاهی در حوزه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری با ضرورت پژوهش در این حوزه گسترش یافت و بیش از ۴۰ درصد از پژوهش‌ها در بین سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ به انجام رسیده است.

بررسی مؤلفه‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در تحقیقات صورت گرفته، نشانگر آن است که مؤلفه‌های اقتصادی در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها (اجتماعی، کالبدی، بهداشتی، زیست‌محیطی، زیرساختی و تفریحی) دارای بیشترین فراوانی می‌باشند. به عبارت بهتر، از نظر محققان مطالعه و بررسی شاخصه‌های اقتصادی کیفیت زندگی شهری در میان ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی از اهمیت بیشتری برخوردار است. در میان مؤلفه‌های اقتصادی، به ترتیب مؤلفه‌های درآمد ماهیانه، هزینه‌های زندگی، وضعیت اشتغال، رضایت از فرصت‌های شغلی، فاصله محل کار از سکونت، امنیت شغلی، تعداد افراد شاغل و در نهایت تعداد ساعات کاری هفته دارای بیشترین فراوانی هستند. در جدول ۳. به مهم‌ترین مؤلفه‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران با تأکید بر تحقیقات صورت گرفته اشاره شده است.

جدول ۳- اهم فاکتورهای استفاده شده در بیان ابعاد و مؤلفه‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در پژوهش‌ها

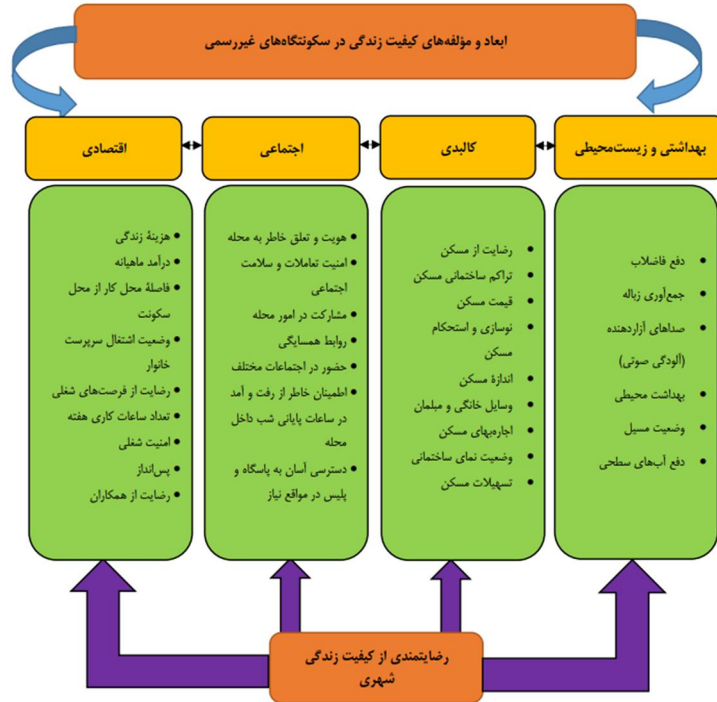
محققان	سال	شاخص‌های مورد اشاره
فرهنگی نجفی (استاد راهنما: دکتر کاظمیان)	۱۳۹۱	هزینه زندگی، درآمد ماهیانه، امکان پس‌انداز، تعداد افراد شاغل، فاصله محل کار از محل سکونت، نوع مالکیت مسکن، نوع سند واحد مسکونی، عمر واحد مسکونی، تراکم نفرات در واحد مسکونی، اشتغال زنان، برخورداری از بیمه، بعد خانوار، میزان تعلق و دلبستگی، ارتباط با محل زندگی قبلی، احساس امنیت، میزان وقوع سرقت، تعداد افراد معتاد، روابط همسایگی، مشارکت اجتماعی، زمان برای تفریح، شبکه فاضلاب و جوی‌ها، جمع‌آوری زباله‌ها و پسماند، نظافت و آراستگی محل، آسفالت معابر، برخورداری از فضای سبز، کیفیت آب آشامیدنی، برخورداری از خودروی شخصی، فضای پارک خودروی شخصی، کیفیت پیاده‌روها، دسترسی به وسائل نقلیه عمومی، کیفیت وسائل نقلیه عمومی، حق رأی و نظر، رضایت از عملکرد دهیاری، رضایت از عملکرد شورای روستا.
اجزاءشکوهی و همکاران	۱۳۹۲	پروانه ساخت‌وساز، وضعیت مالکیت، کیفیت بنای ساختمان، برخورداری از خدمات اساسی، مشارکت خانوارها در مشکلات مربوط به محله، میزان رضایت‌مندی از زندگی، میزان درآمد سرپرست خانوار، وضعیت اشتغال سرپرست خانوار.
احمدی (استاد راهنما: دکتر صفایی‌پور)	۱۳۹۳	تفریح و اوقات فراغت، فرهنگ و هنر، فعالیت‌های ورزشی، اجتماعی، سلامتی و بهداشت، سیاسی، فردی، مسکن، زیست‌محیطی، آموزش، امنیت، حمل‌ونقل، خدمات و زیرساخت‌های شهری، اقتصادی.
زنگنه‌شهرکی و همکاران	۱۳۹۳	رضایت از خدمات بهداشتی، رضایت از خدمات اورژانسی، رضایت از تسهیلات فراغت، رضایت از امکانات آموزشی، رضایت از تأسیسات ورزشی، رضایت از جمع‌آوری فاضلاب، رضایت از حمل‌ونقل عمومی، رضایت از جمع‌آوری زباله، رضایت از فضای سبز، رضایت از پاکیزگی (خیابان‌ها، پیاده‌روها، کوچه‌ها)، رضایت شغلی، رضایت از وضعیت سلامت خانواده، رضایت از موفقیت‌های کسب شده در زندگی، رضایت از قابل اعتماد بودن مردم شهر، امیدواری از آینده.

<p>رضایت از کیفیت آب، رضایت از وضعیت ترافیک، آرامش شهری، رضایت از کیفیت هوا، احساس امنیت، رضایت از خدمات امنیتی، رضایت از محله، رضایت از درآمد، رضایت از مسکن، رضایت از فرصت‌های شغلی.</p>		
<p>وضعیت پوشش معابر (آسفالت یا خاکی بودن)، عرض معابر، وضعیت اهالی محله از لحاظ دسترسی آسان به وسایل حمل‌ونقل عمومی (اتوبوس شهری، تاکسی و ...)، وضعیت محله به لحاظ برخورداری از آب آشامیدنی سالم و بهداشتی و قطعی و دائمی بودن، وضعیت محله به لحاظ برخورداری از برق و دائمی بودن، وضعیت محله به لحاظ برخورداری از خطوط تلفن، وضعیت محله به لحاظ برخورداری و دسترسی به خدمات مانند (نانوایی، خواربارفروشی و ...)، دسترسی به مراکز درمانی، وضعیت محله به لحاظ برخورداری از امکانات ورزشی (باشگاه زمین ورزشی) برای جوانان، وضعیت محله به لحاظ برخورداری از امکانات فرهنگی و هنری (کتابخانه، مسجد)، وضعیت روشنایی معابر، دسترسی به پارک و فضای سبز، وضعیت محله از لحاظ برخورداری از شبکه دفع فاضلاب، جمع‌آوری بهداشتی و اصولی زباله، پاکیزگی و نظافت محله، وضعیت مسیل، دفع آب‌های سطحی، رضایت از درآمد، پس‌انداز و وضعیت شغلی و امید به بهبود شغلی، وجود هشدار مبنی بر تخلیه خانه از سوی شهرداری، روشنایی و نورگیری خانه، کیفیت مصالح و مقاومت ساختمان، کافی بودن مساحت خانه باتوجه به نیاز خانواده، داشتن امکانات لازم (سیستم سرمایشی، گرمایشی، سرویس‌های بهداشتی شامل حمام و توالت)، میزان تمایل برای ترک محله، میزان احساس رضایت از زندگی در محله، اطمینان خاطر از رفت‌وآمد در ساعات پایانی شب داخل محله، اطمینان خاطر از خالی گذاشتن منزل برای مواقعی مثل سفر، دسترسی آسان به پاسگاه و پلیس در مواقع نیاز، اعتماد به هم محله‌ای‌ها، وضعیت ساکنین از لحاظ داشتن روحیه کار گروهی و کمک به همدیگر، وجود روابط صمیمانه میان خانواده‌ها و همسایگان، مشورت اهالی در امور محله.</p>	۱۳۹۳	عبادی و همکاران
<p>مشارکت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، امنیت اجتماعی، سازمان‌دهی کالبدی - فضایی، عمر ساختمان و نوع مصالح، تراکم ساختمانی، ایمنی محیطی، بهداشت محیطی، فضاهای گذران اوقات فراغت، سیمای کالبدی، سیمای زیست‌محیطی، سیمای نمادین محیط.</p>	۱۳۹۴	خراسانی‌مقدم و همکاران
<p>روابط همسایگی، ارتباط همسایگان، حضور در اجتماعات مختلف (مسجد، هیئت‌های مذهبی و ...)، امنیت محله، حس تعلق به محله، میزان آگاهی از امورات محله، مشارکت در امور محله، تعداد جمعیت خانوار، نحوه گذران اوقات فراغت، مالکیت مسکن، تعداد خانوار در مسکن، ابعاد مسکن، تعداد اتاق مسکن، کیفیت بنا، مصالح نما، تسهیلات مسکن، امنیت تردد، وضعیت کوچه و خیابان، دفع زباله، صداهای آزار دهنده (آلودگی صوتی)، فعالیت‌های آلوده‌کننده، درآمد ماهیانه خانوار.</p>	۱۳۹۴	نجفی و همکاران
<p>اندازه مسکن، وسایل خانگی و مبلمان، نوسازی و استحکام مسکن، تراکم ساختمانی مسکن، روابط همسایگی، قیمت مسکن، اجاره‌بهای مسکن، امکانات و تسهیلات دوچرخه‌سواری، رضایت از زمان سفر، هزینه حمل‌ونقل عمومی خود، دسترسی به مراکز فرهنگی، وضعیت روشنایی فضاهای شهری، وضعیت خدمات پستی، مبلمان فضاهای شهری، دسترسی به مراکز فروش روزانه، وضعیت خدمات بانکی، تعداد ساعات کاری هفته، امنیت شغلی خود، مقدار درآمد خود، وضعیت اشتغال در سطح شهر، هزینه‌های زندگی، رضایت از همکاران.</p>	۱۳۹۶	زیاری و رفیعی‌مهر
<p>وضعیت هوا، دفع فاضلاب، جمع‌آوری زباله‌ها، وضعیت پوشش خیابان و کوچه، وضعیت نورپردازی محله در شب، بافت محله، چشم‌انداز بصری محله، دسترسی به بانک‌ها، توزیع</p>	۱۳۹۶	فرجی

امکانات آموزشی، توزیع امکانات بهداشتی، توزیع امکانات فرهنگی - تربیتی، توزیع امکانات ورزشی، جابه‌جایی و حمل‌ونقل، پس‌انداز، وضعیت تغذیه، هزینه زندگی، مسکن، درآمد، وضعیت اشتغال، دسترسی به فرصت‌های اشتغال، امنیت، اعتماد به همسایه، مشارکت، امید به زندگی، حس تعلق، سرزندگی و شادکامی.		
پس‌انداز ماهیانه، تنوع فرصت‌های شغلی، درآمد ماهیانه، رضایت‌مندی از وضعیت اقتصادی، هزینه‌های ماهیانه، آینده شغلی، رضایت‌مندی از دارایی و ثروت، امنیت شغلی، رضایت‌مندی از شغل، مخارج ماهیانه، نوع مسکن.	۱۳۹۷	حیدری‌سرای (استاد راهنما: دکتر حکیمی)
درآمد خانوار، هزینه زندگی خانوار، تعاملات و مشارکت اجتماعی، بهداشت محیط، واحد مسکونی، خدمات محله، دسترسی، امنیت، آرامش و سرزندگی، حس تعلق به مکان، سیما و منظر	۱۳۹۷	شهادنژاد (استاد راهنما: دکتر قاسمی‌خوزانی)
امنیت، تعاملات و سلامت اجتماعی، هویت و تعلق خاطر، سلامت فردی، دسترسی، امکانات و خدمات، حمل‌ونقل شهری، مسکن، پاکیزگی، فضای سبز.	۱۳۹۸	خدائی (استاد راهنما: دکتر قدیری)
درآمد ماهیانه سرپرست خانوار، امنیت شغلی، کیفیت بنای ساختمانی، تناسب بین درآمد و هزینه خانوار، فرصت‌های شغلی، تسهیلات مسکن، وضعیت نمای ساختمانی، دسترسی به کلانتری محل، نحوه گذران اوقات فراغت، فضاهای تفریحی.	۱۴۰۰	اسکوئی ارس (استاد راهنما: دکتر قربانی)

منبع: مطالعات اسنادی نگارندگان

در شکل ۲. به اهم ابعاد و شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در پژوهش‌های مورد بررسی اشاره شده است. ۴ بعد اقتصادی (۹ مؤلفه)، اجتماعی (۷ مؤلفه)، کالبدی (۹ مؤلفه) و بهداشتی و زیست‌محیطی (۶ مؤلفه) به ترتیب به عنوان مهم‌ترین ابعاد کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شناخته شدند. همانطوریکه جدول ۳ نیز گویای آن می‌باشد پژوهشگران از متغیرها و ابعاد مختلفی برای ارزیابی وضعیت کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی بهره گرفته‌اند که می‌توان این ابعاد و مؤلفه‌های آنها را در شکل ۲. خلاصه نمود.

شکل ۲- مدل تحلیلی ابعاد و شاخص های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی
ترسیم: نگارندگان

تحقیقات انجام شده حاکی از آن است که ۸۵/۷۲ درصد از مقالات، پایان نامه ها و رساله ها به آزمون پایایی توجه کرده اند و تنها تعداد اندکی از پژوهش های انجام شده (۱۴/۲۸ درصد) باتوجه به روش های مختلفی که در انجام تحقیقات از آنها استفاده کرده اند، از اظهار پایایی ابزار سنجش خودداری کرده اند؛ بنابراین می توان گفت باتوجه به اینکه بیش از سه چهارم پژوهش های انجام شده به دلیل اینکه از مقادیر روایی و پایایی بهره گیری کرده اند، قدرت تصمیم گیری در ارتباط با کیفیت پژوهش های انجام شده را افزایش داده اند.

جدول ۴- فراوانی پایایی ابزار سنجش

درصد	فراوانی	پایایی	
۸۵/۷۲	۱۸	دارد	پایایی ابزار سنجش
۱۴/۲۸	۳	ندارد	
۰	۰	از ۰/۵ تا ۰/۷	میانگین پایایی ابزار سنجش
۹۴/۴۵	۱۷	از ۰/۷ تا ۰/۹	
۵/۵۵	۱	بالتر از ۰/۹	

منبع: نگارندگان

در جدول ۵، مقالات، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های مورد مطالعه از نظر فراوانی شاخص‌های به کار برده شده طبقه‌بندی شده‌اند. حدود ۱۹/۸۴ درصد از پژوهش‌ها بیش از ۱۰ شاخص کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی استفاده کرده‌اند. حدود ۵۹/۵۲ درصد از پژوهش‌ها کمتر از ۱۰ شاخص را در کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی سنجیده‌اند و در نهایت حدود ۲۰/۶۴ درصد از پژوهش‌ها به سایر ابعاد موضوع به صورت مجزا از شاخص‌ها پرداخته‌اند.

جدول ۵- جزئیات شاخص‌های استفاده شده در مقالات، پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها

درصد	تعداد شاخص	-	درصد	فراوانی	تعداد شاخص	ابعاد	-
۵۹/۵۲	کمتر از ۱۰	میانگین شاخص‌های مورد استفاده	۷۱/۴۳	۱۵	کمتر از ۱۰	کالبدی	تعداد شاخص‌های مورد استفاده
			۲۳/۸۰	۵	بیش از ۱۰		
			۴/۷۷	۱	ندارد		
			۸۵/۷۱	۱۸	کمتر از ۱۰	اقتصادی	
			۴/۷۶	۱	بیش از ۱۰		
			۹/۵۳	۲	ندارد		
			۲۸/۵۷	۶	کمتر از ۱۰	خدمات و دسترسی	
			۴/۷۷	۱	بیش از ۱۰		
			۶۶/۶۶	۱۴	ندارد		
			۱۹/۸۴	بیش از ۱۰	مورد استفاده	۵۷/۱۴	
۴/۷۷	۱	بیش از ۱۰					
۳۸/۰۹	۸	ندارد					
۹۵/۲۳	۲۰	کمتر از ۱۰				اجتماعی	
۰	۰	بیش از ۱۰					
۴/۷۷	۱	ندارد					
۱۹/۰۴	۴	کمتر از ۱۰					
۲۰/۶۴	ندارد	مورد استفاده	۸۰/۹۶	۱۷	بیش از ۱۰	همه ابعاد با بیش از یک بعد از کیفیت زندگی	تعداد شاخص‌های مورد استفاده
			۰	۰	ندارد		
			۰	۰	ندارد		

منبع: نگارندگان

نتایج حاصل از بررسی فراوانی منابع و تعداد ارجاعات پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها و مقالات به تفکیک منابع لاتین و فارسی نشانگر آن است که به طور میانگین ۶۵/۶۸ درصد از مراجع مورد استناد به زبان فارسی می‌باشد و حدود ۳۴/۳۲ درصد از مراجع مورد استفاده در این پژوهش انگلیسی هستند.

در جدول ۶، ضریب آلفای کرونباخ هم برای کلیه متغیرها (۹۶ متغیر) و هم برای متغیرهای تعدیل شده (۲۰ متغیر) آورده شده است. باتوجه به نتایج جدول ۶، ضریب آلفای کرونباخ هم در پرسشنامه اولیه بالاتر از ۰/۷۵ می باشد و پایایی پرسشنامه تعدیل شده در ابعاد مختلف مورد تأیید است.

جدول ۶- نتیجه محاسبه آلفای کرونباخ از پرسش نامه

ضریب آلفا	تعداد سؤال	شاخصها	پرسشنامه اولیه
۰/۹۶۹	۳۲	اجتماعی	۹۶ سؤال
۰/۹۲۸	۳۰	کالبدی	
۰/۹۲۵	۱۸	اقتصادی	
۰/۹۵۷	۱۶	بهداشتی و زیست محیطی	
ضریب آلفا	تعداد سؤال	شاخصها	پرسشنامه تعدیل شده
۰/۸۶۵	۶	اجتماعی	۲۰ سؤال
۰/۷۵۹	۸	کالبدی	
۰/۷۹۶	۴	اقتصادی	
۰/۸۰۵	۲	بهداشتی و زیست محیطی	

منبع: نگارندگان

به منظور شناسایی عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی در سکونتگاه های غیررسمی در ایران و میزان اثر هر عامل یا به عبارتی تقلیل ۹۶ نماگر شناسایی شده در چند عامل همراه با میزان تأثیرگذاری از تحلیل عاملی اکتشافی با چرخش واریماکس بهره گیری شد. به منظور بررسی کفایت حجم نمونه از آزمون بارتلت و شاخص KMO استفاده گردید. معنی داری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹ درصد و مقدار مناسب KMO حاکی از همبستگی و مناسبت متغیرهای موردنظر برای انجام دادن تحلیل عاملی، تأیید شد. در ادامه مبحث نماگرهای شناسایی شده، عامل بندی انجام شد: بدین صورت که متغیرهای بارگذاری شده در هر شاخص که بالای ۰/۳ هستند یک عامل را تشکیل می دهند و متغیرهایی که امکان تجمع با اینها را ندارند شاخص دیگری را تشکیل می دهند. در نتیجه ۹۶ نماگر به ۴ عامل و ۲۰ گویه (۸ گویه در بعد کالبدی، ۴ گویه در بعد اقتصادی، ۲ گویه در بعد بهداشتی و زیست محیطی و ۶ گویه در بعد اجتماعی) تقلیل یافت. براساس نتایج به دست آمده، ۴ عامل و ۲۰ گویه شناسایی شده جمعاً ۷۲/۸۳۰ درصد از واریانس کل عوامل اثرگذار بر کیفیت زندگی در سکونتگاه های غیررسمی را می توانند تبیین نمایند. مطابق با یافته ها، عامل اجتماعی با مجموع مقدار ویژه ۲۳/۹۹۳ و مجموع درصد واریانس ۷۴/۹۸۳ به عنوان مهم ترین عامل مؤثر بر کیفیت زندگی در

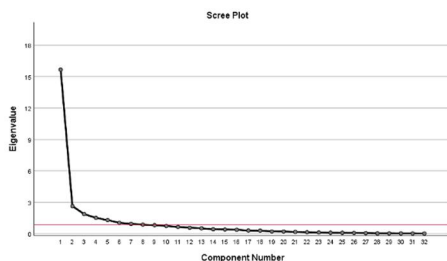
سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و عامل بهداشتی و زیست‌محیطی با مجموع مقدار ویژه ۱۱/۱۸۷ و مجموع درصد واریانس ۶۹/۹۱۷ به عنوان کم اهمیت‌ترین عامل شناسایی شده است. عامل کالبدی با مجموع مقدار ویژه ۲۲/۲۸۵ و مجموع درصد واریانس ۷۴/۱۹۴ در رتبه دوم اثرگذاری بر کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران براساس نظرات پرسش‌شوندگان و پس از آن عامل اقتصادی با مجموع مقدار ویژه ۱۳/۰۰۱ و مجموع درصد واریانس ۷۲/۲۲۷ در رتبه سوم قرار داشته است.

جدول ۷- عامل‌های اثرگذار بر کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران

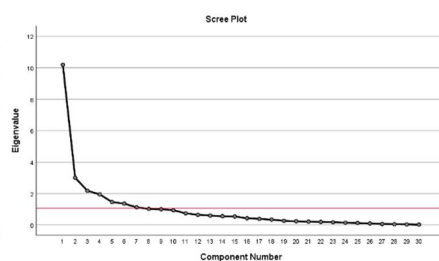
عامل	مجموع مقدار ویژه	درصد واریانس
اجتماعی	۲۳/۹۹۳	۷۴/۹۸۳
کالبدی	۲۲/۲۸۵	۷۴/۱۹۴
اقتصادی	۱۳/۰۰۱	۷۲/۲۲۷
بهداشتی و زیست‌محیطی	۱۱/۱۸۷	۶۹/۹۱۷

منبع: نگارندگان

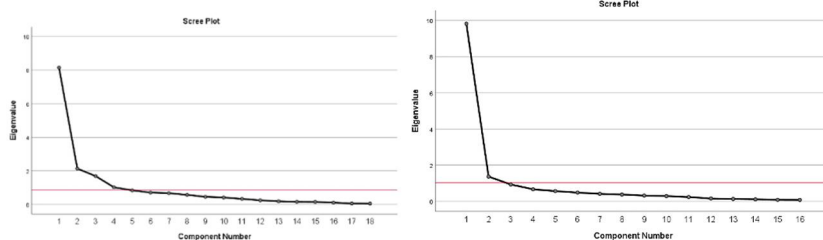
اشکال (۳)، (۴)، (۵) و (۶) به ترتیب مربوط به آزمون اسکری کتل یا نمودار صخره‌ای (سنگ ریزه) عوامل اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و بهداشتی و زیست‌محیطی هستند. در اشکال زیر مقادیر ویژه هر یک از مؤلفه‌های استخراج شده را نشان می‌دهد که از بزرگترین مقدار ویژه شروع و به کمترین مقدار ختم می‌شود که همواره یک شیب نزولی دارد. مقدار ویژه با استخراج عامل‌های بعدی - یعنی عامل‌های کمتر از یک - به شدت افت می‌کند. در بعد اجتماعی شش عامل دارای مقادیر ویژه بالاتر از ۱ می‌باشد و مقدار ویژه عامل هفتم کمتر از ۱ است و شکست داده‌ها رخ داده است. در بعد کالبدی هشت عامل دارای مقادیر ویژه بالاتر از ۱ می‌باشد و عامل نهم کمتر از ۱ است. در بعد اقتصادی چهار عامل دارای مقادیر ویژه بالاتر از ۱ می‌باشد و عامل پنجم کمتر از ۱ است. در بعد بهداشتی و زیست‌محیطی دو عامل دارای مقادیر ویژه بالاتر از ۱ می‌باشد و عامل سوم کمتر از ۱ است.

شکل ۳- سنگ ریزه مقادیر ویژه عامل اجتماعی

شکل ۴- سنگ ریزه مقادیر ویژه عامل کالبدی

شکل ۶- سنگ ریزه مقادیر ویژه عامل بهداشتی و زیست‌محیطی شکل ۵- سنگ ریزه مقادیر ویژه عامل اقتصادی
ترسیم: نگارندگان

مجموع مقدار ویژه عامل اجتماعی ۲۳/۹۹۳ است که مجموعاً قادر است ۷۴/۹۸۳ درصد از واریانس از عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران را محاسبه و توضیح دهد. نتیجه، حاصل از تقلیل ۳۲ نماگر به ۶ عامل می‌باشد. در این عامل، شش نماگر بارگذاری شده است که از میان نماگرها امنیت تعاملات و سلامت اجتماعی با بار عاملی ۰/۵۵۱ بیشترین تأثیر را بر عامل اجتماعی کیفیت زندگی ساکنین در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران داشته است. این مهم نشانگر آن است که مقوله امنیت اجتماعی در بین ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران از درجه اهمیت بالایی برخوردار است. هویت محله‌ای با بار عاملی ۰/۵۳۲ در رتبه دوم اثرگذاری از نماگرهای این عامل قرار داشته که نشان از محله‌مدار بودن ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران است و پس از آن به ترتیب مشارکت در امور محله با بار عاملی ۰/۵۰۲، تعلق خاطر با بار عاملی ۰/۴۹۶، حضور در اجتماعات مختلف با بار عاملی ۰/۴۸۹ و در نهایت روابط همسایگی با بار عاملی ۰/۴۳۳ در رتبه‌های سوم تا ششم قرار داشتند (جدول ۸).

جدول ۸- متغیرهای بارگذاری شده در عامل اجتماعی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در

ایران

بار عاملی	نماگر
۰/۵۵۱	امنیت تعاملات و سلامت اجتماعی
۰/۵۳۲	هویت محله‌ای
۰/۵۰۲	مشارکت در امور محله
۰/۴۹۶	تعلق خاطر
۰/۴۸۹	حضور در اجتماعات مختلف
۰/۴۳۳	روابط همسایگی

منبع: نگارندگان

مجموع مقدار ویژه عامل کالبدی ۲۲/۲۸۵ است که مجموعاً قادر است ۷۴/۱۹۴ درصد از واریانس از عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران را محاسبه و توضیح دهد. نتیجه، حاصل از تقلیل ۳۰ نماگر به ۸ عامل می‌باشد در این عامل، هشت نماگر بارگذاری شده است که از میان این نماگرها تراکم ساختمانی مسکن با بار عاملی ۰/۵۸۲ بیشترین تأثیر را بر عامل کالبدی کیفیت زندگی شهری ساکنین در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران داشته است. به عبارت بهتر؛ مسائلی همچون آلودگی صوتی، ترافیک، مشکلات حمل‌ونقل، افزایش تعداد ساختمان‌ها و افزایش جمعیت در گرو توجه به مقوله تراکم ساختمانی مسکن می‌باشند که از نظر پرسش‌شوندگان از درجه اهمیت بالاتری برخوردار است. تسهیلات مسکن با بار عاملی ۰/۵۷۱ در رتبه دوم اثرگذاری از نماگرهای این عامل قرار داشته است که حاکی از آن است که تسهیلاتی همچون کمک ودیعه، نهضت ملی مسکن، تسهیلات ساخت - بافت فرسوده و به طور کلی طرح‌های حمایتی مسکن برای ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران از عوامل اساسی و تعیین‌کننده قلمداد می‌شوند و پس از آن به ترتیب عمر بنا با بار عاملی ۰/۵۵۷، تعداد اتاق در مسکن با بار عاملی ۰/۵۵۶، کیفیت مصالح ساختمانی با بار عاملی ۰/۵۴۵، تراکم نفر در واحد مسکونی با بار عاملی ۰/۵۴۱، اندازه مسکن با بار عاملی ۰/۴۷۱ و در نهایت نوع مالکیت مسکن با بار عاملی ۰/۳۲۶ در رتبه‌های سوم تا هشتم قرار داشتند (جدول ۹).

جدول ۹- متغیرهای بارگذاری شده در عامل کالبدی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران

نماگر	بار عاملی
تراکم ساختمانی مسکن	۰/۵۸۲
تسهیلات مسکن	۰/۵۷۱
عمر بنا	۰/۵۵۷
تعداد اتاق در مسکن	۰/۵۵۶
کیفیت مصالح ساختمان	۰/۵۴۵
تراکم نفر در واحد مسکونی	۰/۵۴۱
اندازه مسکن	۰/۴۷۱
نوع مالکیت مسکن	۰/۳۲۶

منبع: نگارندگان

مجموع مقدار ویژه عامل اقتصادی ۱۳/۰۰۱ است که مجموعاً قادر است ۷۲/۲۲۷ درصد از واریانس از عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران را

محاسبه و توضیح دهد. نتیجه، حاصل از تقلیل ۱۸ نماگر به ۴ عامل می‌باشد. در این عامل، چهار نماگر بارگذاری شده است که از میان این نماگرها درآمد ماهیانه خانوار با بار عاملی ۰/۶۱۹ بیشترین تأثیر را بر عامل اقتصادی کیفیت زندگی شهری ساکنین در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران را داشته است. هزینه‌های زندگی با بار عاملی ۰/۶۱۴ در رتبه دوم و پس از آن به ترتیب امکان پس‌انداز با بار عاملی ۰/۵۷۸ و تعداد افراد شاغل با بار عاملی ۰/۵۰۷ در رتبه‌های سوم و چهارم قرار داشتند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- متغیرهای بارگذاری شده در عامل اقتصادی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های

غیررسمی در ایران

نماگر	بار عاملی
درآمد ماهیانه خانوار	۰/۶۱۹
هزینه‌های زندگی	۰/۶۱۴
امکان پس‌انداز	۰/۵۷۸
تعداد افراد شاغل	۰/۵۰۷

منبع: نگارندگان

مجموع مقدار ویژه عامل بهداشتی و زیست‌محیطی ۱۱/۱۸۷ است که مجموعاً قادر است ۶۹/۹۱۷ درصد از واریانس از عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران را محاسبه و توضیح دهد. نتیجه، حاصل از تقلیل ۱۶ نماگر به ۲ عامل می‌باشد. در این عامل، دو نماگر بارگذاری شده است که از میان این نماگرها دفع فاضلاب با بار عاملی ۰/۶۲۰ بیشترین تأثیر را بر عامل بهداشتی و زیست‌محیطی کیفیت زندگی شهری ساکنین در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران را داشته است و پس از آن عامل جمع‌آوری زباله با بار عاملی ۰/۵۵۵ در رتبه دوم قرار دارد (جدول ۱۱).

جدول ۱۱- متغیرهای بارگذاری شده در عامل بهداشتی و زیست‌محیطی کیفیت زندگی در

سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران

نماگر	بار عاملی
دفع فاضلاب	۰/۶۲۰
جمع‌آوری زباله	۰/۵۵۵

منبع: نگارندگان

در جدول ۱۲. به پرسشنامه استاندارد شده سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران اشاره می‌شود.

جدول ۱۲- پرسشنامه استاندارد شده نهایی به منظور سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران

گویه‌های تعدیل‌شده شاخص بهداشتی و زیست‌محیطی	گویه‌های تعدیل‌شده شاخص اقتصادی	گویه‌های تعدیل‌شده شاخص کالبدی	گویه‌های تعدیل‌شده شاخص اجتماعی
به نظر شما دفع فاضلاب تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت بهداشتی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما هزینه‌های زندگی تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اقتصادی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر تراکم نفر در واحد مسکونی تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما هویت محله‌ای تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اجتماعی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟
به نظر شما جمع‌آوری زباله تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت بهداشتی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما درآمد ماهیانه سرپرست خانوار تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اقتصادی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما کیفیت مصالح ساختمان تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما تعلق خاطر تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اجتماعی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟
	به نظر شما امکان پسانداز تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اقتصادی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما تعداد اتاق در مسکن تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما امنیت تعاملات و سلامت اجتماعی تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اجتماعی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟
	به نظر شما تعداد افراد شاغل تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اقتصادی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر تراکم ساختمانی مسکن تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما مشارکت در امور محله تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اجتماعی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار است؟
		به نظر شما تسهیلات مسکن	

	تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما روابط همسایگی تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اجتماعی ساکنین سکونتگاه های غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما حضور در اجتماعات مختلف تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت اجتماعی ساکنین سکونتگاه های غیررسمی تأثیرگذار است؟
	چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	به نظر شما نوع مالکیت مسکن تا چه میزان در ارتباط با شاخص کیفیت کالبدی مسکن غیررسمی تأثیرگذار است؟	

منبع: نگارندگان

به منظور محاسبه CVR (نسبت روایی محتوایی) از ۹ نفر از متخصصین فن درخواست شد تا در ارتباط با اهمیت و ضرورت هر کدام از سؤالات پرسشنامه اظهار نظر کنند که طبق جدول ۱۳ مقدار CVR قابل قبول ۰/۷۵ می باشد. نسبت روایی محتوایی به دست آمده برای پرسشنامه تعدیل شده برابر با ۰/۷۷ به دست آمد که مورد قبول است.

جدول ۱۳- تعیین حداقل CVR قابل قبول براساس تعداد متخصصین اظهار نظر کرده

حداقل CVR قابل قبول	تعداد متخصصین
۰/۷۵	۹

منبع: نگارندگان

در این پژوهش سؤال های دارای نمره بالاتر از ۰/۷۹ مناسب هستند. شاخص روایی محتوایی پرسشنامه تعدیل شده برابر با ۰/۸۳ به دست آمد که قابل قبول است. بررسی پیشینه پژوهش های مطالعه شده نشان می دهد که روایی پرسشنامه های مورد استفاده در این پژوهش ها بصورت صوری بوده است. برخلاف پیشینه پژوهش، روایی بدست آمده؛ نسبت روایی محتوایی برابر با ۰/۷۷ و شاخص روایی محتوایی برابر با ۰/۷۹ می باشد که می تواند در پژوهش های آتی در صورت استفاده از این پرسشنامه پیشنهادی بعنوان شاخص روایی گزارش شود. همراستا با سایر پژوهش ها پایایی اولیه بدست آمده در این پژوهش

برای ابعاد مختلف پرسشنامه بین ۰/۹۲ تا ۰/۹۶ بوده است اما پایایی پرسشنامه نهایی با آزمون آلفای کرونباخ برای ابعاد مختلف پرسشنامه بین ۰/۷۵ تا ۰/۸۶ بدست آمد. نهایتاً می‌توان پایایی کل پرسشنامه را براساس تحلیل عاملی برابر با ۰/۷۳ در نظر گرفت. بطوریکه مطابق با یافته‌های جدول ۴. حدود ۹۴/۴۵ درصد از پژوهش‌های پیشین نیز پایایی کلی پرسشنامه خود را در محدوده ۰/۷ تا ۰/۹ گزارش کرده‌اند.

برخلاف پژوهش‌های زنگنه‌شهرکی و همکاران (۱۳۹۳)؛ زیاری و رفیعی‌مهر (۱۳۹۶)؛ حیدری‌سرای (۱۳۹۷)؛ شه‌دادنژاد (۱۳۹۷) و اسکوئی ارس (۱۴۰۰) که عامل اقتصادی به عنوان تأثیرگذارترین و مهم‌ترین عامل در ارتباط با میزان رضایتمندی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی از کیفیت زندگی شهری تبیین شد و همچنین پژوهش‌های اجزاءشکوهی و همکاران (۱۳۹۲)؛ پوراحمد و همکاران (۱۳۹۶) و فرجی (۱۳۹۶) که در آنها عامل کالبدی به عنوان تأثیرگذارترین بعد در کیفیت زندگی سکونتگاه‌های غیررسمی معرفی شده بودند، در این پژوهش عامل اجتماعی با مقدار ویژه ۲۳/۹۹ بعنوان مهم‌ترین عامل شناسایی شد که همراستا با یافته‌های پژوهش‌های حاتمی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۶) و اسکوئی ارس و حکیمی (۱۴۰۰) می‌باشد.

نتیجه‌گیری

مطالعات صورت‌گرفته در حوزه کیفیت زندگی شهری در ایران عموماً منتج به ارائه راهبردهای یکسان و مشابهی می‌باشند چرا که مفاهیمی همچون کیفیت زندگی شهری، زیست‌پذیری شهری و سرزندگی شهری غالباً در یک ردیف معنایی تبیین شده‌اند. این در حالی است که الزاماً هر مجموعه‌ای با قابلیت زیست‌پذیری، مجموعه‌ای با کیفیت قلمداد نمی‌گردد. در حالی که عکس این مسئله صادق است. و با توجه به این مهم که کیفیت زندگی مفهومی عام‌تر است و در واقع کلیت‌ها را در نظر می‌گیرد در حالی که سرزندگی با جزئیات بیشتری به بررسی مسائل می‌پردازد.

در ارتباط با کیفیت زندگی شهری در محلات و سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی‌شده تاکنون پژوهش‌های متعددی صورت‌گرفته است اما بررسی این موضوع در محدوده سکونتگاه‌های خودرو و برنامه‌ریزی‌نشده، مورد غفلت واقع شده است. دامنه نقاط ضعف موجود در تحقیقات در حوزه کیفیت زندگی شهری زمانی بیشتر نمود پیدا می‌کند که مطالعات در این حوزه صرفاً محدود به محلات برنامه‌ریزی‌شده و یا به عبارت دیگر سکونتگاه‌های رسمی شود. با وجود اینکه بیش از ۲۰ سال است که پژوهشگران به اهمیت مطالعات مربوط به کیفیت زندگی شهری پی برده‌اند اما ضرورت توجه به کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ۱۰ سال

اخیر جای خود را در ادبیات علمی ایران با محوریت نشریات علمی - پژوهشی جغرافیایی معتبر وزارت علوم باز کرده است و شاهد پژوهش‌های مختلف در قالب پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد، رساله‌های دکتری، مقالات پژوهشی، همایشی و طرح‌های پژوهشی هستیم. این پژوهش به بررسی تمامی مقالات علمی - پژوهشی جغرافیایی معتبر (دارای رتبه) وزارت علوم و همچنین پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد و رساله‌های دکتری معتبر در حوزه کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی تا اسفند ۱۴۰۰ پرداخته است.

با مطالعه محتوا و روش پژوهش‌های صورت گرفته در این حوزه می‌توان به ویژگی‌های بارز تحقیقات انجام گرفته بدین صورت اشاره نمود که:

✓ با قطعیت کامل می‌توان گفت که محتوای تمامی مقالات علمی - پژوهشی مورد بررسی در این پژوهش و همچنین پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد و رساله‌های دکتری به لحاظ ماهیت نشانگر آن است که همگی در دسته تحقیقات کاربردی قرار دارند. با وجود اینکه از مزیت‌های اجتناب‌ناپذیر پژوهش‌های کاربردی در حوزه کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران این بود که الگوها و پیشنهادهای مناسبی منطبق با شرایط و ویژگی‌های منحصربه‌فرد محدوده‌های مطالعاتی هدف، ارائه گردید. اما جای خالی پژوهش‌های بنیادی در این حوزه بیش از پیش به چشم می‌خورد؛ آنچه که مبرهن است توجه به این مهم است که ارائه نظریه‌های جدید در حوزه کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌تواند به عنوان رهیافتی نوین به منظور تبیین الگو واره‌ای در نوع خود بدیع مطرح شود.

✓ به دلیل توجه به آزمون پایایی در بیش از ۸۰ درصد پژوهش‌های مورد بررسی می‌توان با اطمینان بالایی در ارتباط با کیفیت مطالعات صورت گرفته و اندازه اثر آنها اظهار نظر نمود.

✓ نتایج حاصل از بررسی ابعاد و شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در مطالعات صورت گرفته حاکی از آن است که بعد اقتصادی در مقایسه با سایر ابعاد (اجتماعی، کالبدی، بهداشتی، زیست‌محیطی، زیرساختی و تفریحی) دارای بیشترین میزان اهمیت می‌باشد. به عبارت بهتر، از نظر ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را در تعیین کیفیت زندگی شهری آنان دارد. و همچنین در بین مؤلفه‌های اقتصادی، به ترتیب مؤلفه‌های درآمد ماهیانه، هزینه‌های زندگی، وضعیت اشتغال، رضایت از فرصت‌های شغلی، فاصله محل کار از سکونت، امنیت شغلی، تعداد افراد شاغل و در نهایت تعداد ساعات کاری هفته در رتبه‌های اول تا هشتم قرار دارند.

- ✓ با مطالعه و بررسی تحقیقات صورت گرفته از لحاظ ساختار تحلیلی می توان گفت که در بیش از ۷۰ درصد از پژوهش ها پرسش و یا فرضیات پژوهش با صراحت بیان شده اند. به عبارت بهتر، آنچه که به عنوان اساسی ترین اقدام پژوهشگری (طراحی سؤالات پژوهش و فرضیات) مطرح می شود؛ در بیش از سه چهارم تحقیقات مورد بررسی رعایت شده است.
- ✓ با مطالعه و بررسی پراکنش پژوهش های صورت گرفته در استان های کشور می توان گفت که مقالات، پایان نامه ها و رساله هایی که به صورت موردی انجام شده اند، بیشترین فراوانی را بر روی استان تهران داشته اند.
- ✓ در نشریات علمی - پژوهشی مورد بررسی، فصلنامه های پژوهش های جغرافیای انسانی (صاحب امتیاز: دانشگاه تهران)، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای (صاحب امتیاز: دانشگاه سیستان و بلوچستان) و جغرافیای اجتماعی شهری (صاحب امتیاز: دانشگاه شهید باهنر کرمان) هر سه مشترکاً بیشترین تعداد مقالات را در حوزه کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی در ایران بین ۱۳ نشریه بررسی شده دارند.
- ✓ در پایان نامه ها و رساله های مورد بررسی، دانشگاه های تبریز و شهید چمران اهواز هر دو مشترکاً بیشترین تعداد پایان نامه و رساله را در ارتباط با کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی در ایران بین ۸ پایان نامه و رساله بررسی شده دارند.
- ✓ روش های گردآوری اطلاعات با توجه به ماهیت و روش های پژوهش حاکی از آن است که حدود ۱۹/۰۵ درصد از تحقیقات اطلاعات و داده های مورد نیاز خود را از طریق ابزار پرسش نامه بدست آورده اند و در نهایت ۸۰/۹۵ درصد از پژوهش ها از ابزار ترکیبی (پرسش نامه، مصاحبه و مشاهده و اسنادی - کتابخانه ای) بهره گیری کرده اند.
- ✓ از نکات قابل توجه دیگر توجه به این مسئله است که در ده سال اخیر در بین تحقیقات مورد بررسی، صرفاً دو عنوان رساله دکتری مرتبط با کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های خودروی شهری به چشم می خورد.
- از طرفی تدوین ابزار اندازه گیری ساختارمند و استاندارد در ارتباط با سنجش و ارزیابی شاخص های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی در ایران به عنوان ضرورتی مبرم و اساسی قلمداد می شود. از این حیث، به منظور شناسایی و طبقه بندی عوامل تأثیرگذار بر کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی در ایران از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده است. براساس یافته های پژوهش؛
- ❖ عامل ها از بیشترین تا کمترین تأثیر بر کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه های غیررسمی در ایران انتخاب شده اند.

- ❖ در پژوهش‌های بررسی شده در ارتباط با کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران، فرهنگ نجفی (۱۳۹۱)؛ اجزاء شکوهی و همکاران (۱۳۹۲)؛ احمدی (۱۳۹۳)؛ زنگنه شهرکی و همکاران (۱۳۹۳)؛ عبادی و همکاران (۱۳۹۳)؛ خراسانی مقدم و همکاران (۱۳۹۴)؛ نجفی و همکاران (۱۳۹۴)؛ زیاری و رفیعی مهر (۱۳۹۶)؛ فرجی (۱۳۹۶)؛ حیدری سرای (۱۳۹۵)؛ شهدادنژاد (۱۳۹۷)؛ خدائی (۱۳۹۸) و اسکویی ارس (۱۴۰۰) مجموعاً ۳۰ مؤلفه کالبدی، ۳۲ مؤلفه اجتماعی، ۱۸ مؤلفه اقتصادی و ۱۶ مؤلفه بهداشتی و زیست‌محیطی در ارتباط با کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران گردآوری شد که پس از استخراج مؤلفه‌های تأثیرگذار، ۹۶ مؤلفه احصاء شده به ۲۰ مؤلفه نهایی تقلیل یافت که از این میان ۸ مؤلفه متعلق به بعد کالبدی، ۴ مؤلفه متعلق به بعد اقتصادی، ۲ مؤلفه متعلق به بعد بهداشتی - زیست محیطی و ۶ مؤلفه متعلق به بعد اجتماعی بودند.
- ❖ عامل اجتماعی با مجموع واریانس ۷۴/۹۸۳ در بالاترین درجه اهمیت، عامل کالبدی با مجموع واریانس ۷۴/۱۹۴ در رتبه دوم، عامل اقتصادی با مجموع واریانس ۷۲/۲۲۷ در رتبه سوم و در نهایت عامل بهداشتی و زیست‌محیطی با مجموع واریانس ۶۹/۹۱۷ در رتبه آخر قرار گرفتند. این امر اولاً بیانگر جامعیت نماگرهای شناسایی شده توسط جامعه مصاحبه شونده و در ثانی حاکی از تأکید جامعه آماری بر نماگرهای شناسایی شده به عنوان عوامل کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران است.
- ❖ عامل اجتماعی، بالاترین و مؤثرترین عامل برای سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران معرفی شده است و به ترتیب نماگرهایی همچون امنیت تعاملات و سلامت اجتماعی، هویت محله‌ای، مشارکت در امور محله، تعلق خاطر، حضور در اجتماعات مختلف و روابط همسایگی به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های عامل اجتماعی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران تبیین شدند.
- ❖ عامل کالبدی به عنوان دومین عامل مهم به منظور سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران معرفی شده است و به ترتیب نماگرهایی همچون تراکم ساختمانی مسکن، تسهیلات مسکن، عمر بنا، تعداد اتاق در مسکن، کیفیت مصالح ساختمانی، تراکم نفر در واحد مسکونی، اندازه مسکن و نوع مالکیت مسکن به عنوان اساسی‌ترین مؤلفه‌های عامل کالبدی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران تبیین شدند.
- ❖ عامل اقتصادی به عنوان سومین عامل تعیین‌کننده در ارتباط با سنجش و ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران معرفی شد و به

ترتیب نماگرهایی همچون درآمد ماهیانه خانوار، هزینه‌های زندگی، امکان پس‌انداز و تعداد افراد شاغل به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های اقتصادی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران تبیین شدند.

❖ و در نهایت عامل بهداشتی و زیست‌محیطی به عنوان چهارمین عامل تعیین‌کننده در ارتباط با سنجش و ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران معرفی شد و به ترتیب دو نماگر دفع فاضلاب و جمع‌آوری زباله به عنوان مهم‌ترین مؤلفه‌های بهداشتی و زیست‌محیطی کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران تبیین شدند.

منابع و مآخذ:

- ۱- احدنژاد روشتی، م؛ مرادی، ع. ۱۴۰۱. ارزیابی اثرات استقرار شهرک‌های صنعتی بر کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر دندی). پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۳(۹): ۱۱۴-۹۷.
- ۲- احمدی، ز. ۱۳۹۳. ارزیابی شاخص‌های کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی در کلانشهر اهواز (نمونه موردی: محله ملاشیه)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم زمین و GIS، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- ۳- اجزاءشکوهی، م؛ شیرازی، ع؛ حدادمقدم، ز. ۱۳۹۲. بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه غیررسمی پنج تن آل عبا (التیمور مشهد)، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۱۱(۲۱)، ۷۹-۵۹.
- ۴- اسکوئی ارس، ع. ۱۴۰۰. سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری و رضایت‌مندی از آن در سکونتگاه‌های غیررسمی شمال تبریز (مطالعه موردی: محله احمدآباد)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز.
- ۵- اسکوئی ارس، ع؛ حکیمی، ه. ۱۴۰۰. سنجش شاخص‌های سرزندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: سیلاب قوشخانه تبریز)، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۹(۱): ۱۶۳-۱۴۳.
- ۶- اسکوئی ارس، ع؛ قربانی، ر؛ روستایی، ش. ۱۴۰۳. سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی شهری و رضایت‌مندی از آن در سکونتگاه‌های غیررسمی شمال تبریز (مطالعه موردی: محله احمدآباد). نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۶(۲): ۱۲۶-۱۵۳.
- ۷- بابائی‌مراد، ب. ۱۴۰۱. ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در چهارچوب حکمرانی خوب و ارتباط آن با کیفیت زندگی شهری و سرمایه اجتماعی، آرمانشهر، ۱۵(۳۹): ۲۳۸-۲۲۷.
- ۸- پوراحمد، ا؛ زارعی، ج. ۱۳۹۴. سنجش کیفیت زندگی در قلمرو بافت فرسوده شهری مطالعه موردی: منطقه ۹ شهر تهران، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۶(۲۱): ۱۸-۱.
- ۹- پوراحمد، ا؛ عمو، ا؛ حاجیان، م؛ رئوفی، ا. ۱۳۹۶. سنجش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد تهران)، جغرافیای اجتماعی شهری، ۴(۲): ۲۲-۱.
- ۱۰- حاتمی‌نژاد، ح؛ ابدالی، ی؛ علی پوری، ا. ۱۳۹۵. سنجش کیفیت زندگی مهاجران افغان مقیم ایران با رویکرد ذهنی (مطالعه موردی: روستای فیروزآباد)، جغرافیای سرزمین، ۱۳(۴۹): ۹۲-۷۷.

- ۱۱- حاتمی نژاد، ح؛ حیدری، اصغر؛ نجفی، اسماعیل؛ عباسی فلاح، وحید. ۱۳۹۶. ابعاد کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های خودروی شهری (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد کلانشهر تهران)، ۴(۲): ۴۵-۲۳.
- ۱۲- حسین‌آبادی، س؛ روستایی، ش؛ یاپنگ غروی، م. ۱۳۹۳. سنجش کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه مطالعاتی: محدوده شرق کال عیدگاه سبزوار، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۶(۳): ۲۱۵-۱۹۹.
- ۱۳- حقی، ی؛ فکری علی بابالو، ل؛ انصاری گبلو، ا؛ کرمی‌نصب، ص. ۱۴۰۱. بررسی و تحلیل وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی شهری از دیدگاه شهروندان (مورد مطالعه: شهر گرمی)، جغرافیا و روابط انسانی، ۴(۴): ۱۲۲-۱۱۱.
- ۱۴- حیدری‌سرای، ر. ۱۳۹۷. سنجش کیفیت ذهنی زندگی در ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی شمال تبریز (مطالعه موردی: یوسف‌آباد تبریز)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز.
- ۱۵- خدائی، ر. ۱۳۹۸. تحلیل کیفیت زندگی محلات اسکان غیررسمی شهری (مطالعه موردی: محله مهدی‌آباد شهر یزد)، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، اردکان.
- ۱۶- خراسانی‌مقدم، ص؛ یزدانفر، س.ع؛ حسینی، س.ب. ۱۳۹۴. بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی مؤثر بر میزان رضایت‌مندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله فرحزاد تهران - فرحزاد شمالی)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۷(۱): ۹۷-۱۱۷.
- ۱۷- رجایی، س.ع؛ عباسی فلاح، و؛ نجفی، ا. ۱۳۹۸. ارزیابی تطبیقی شاخص‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر ورامین، آمایش محیط، ۱۲(۴۶): ۱۷۶-۱۴۹.
- ۱۸- رحمانی، آ؛ نظری، و.ا. ۱۳۹۵. ارزیابی نقش کاربری سبز شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر تاکستان)، پژوهش اجتماعی، ۸(۳۰): ۱۰۴-۸۷.
- ۱۹- زادولی‌خواجه، ش. ۱۳۹۷. بازاندیشی بوم‌محور در امکان‌سنجی ارتقاء کیفی - کالبدی مناطق اسکان غیررسمی براساس معیارهای مسکن حداقل (بررسی تطبیقی کلان‌شهرهای اهواز و تبریز)، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- ۲۰- زنگنه‌شهرکی، س؛ گلین شریف‌ادینی، ج؛ حسن‌زاده، د؛ سالاری‌مقدم، ز. ۱۳۹۳. تحلیل فضایی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه کلانشهری تهران (مطالعه موردی: اسلام‌آباد، صالح‌آباد)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۴۶(۱): ۱۷۷-۱۹۶.

- ۲۱- زیاری، ک.ا؛ ابدالی، ی؛ الله قلی‌پور، س. ۱۳۹۸. تحلیل و ارزیابی مؤلفه‌های کیفیت زندگی در کانون‌های جرم‌خیز، مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۱۰(۱): ۱۲۲-۱۰۵.
- ۲۲- زیاری، ک.ا؛ رفیعی‌مهر، ح. ۱۳۹۶. ارزیابی کیفیت زندگی شهری بافت حاشیه‌نشین موردشناسی: محله حصار همدان، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۷(۲۳): ۲۱۴-۱۹۹.
- ۲۳- زینالی عظیم، ع؛ رضایی، ب؛ فرجی، س؛ رفیع‌زاده، م. ۱۴۰۲. سنجش شاخص‌های اجتماعی کیفیت زندگی شهری با مقیاس خرد در تبریز، اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری، ۴(۲): ۵۱-۳۴.
- ۲۴- شاکری مقدم، م؛ شهریاری، س.ک.ا. ۱۳۹۷. تعیین کیفیت‌های محیطی جهت ارتقاء کیفیت زندگی در خیابان شهری، کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۹۷، دانشگاه تبریز - دانشگاه شهید مدنی آذربایجان - دانشگاه علمی کاربردی شهرداری تبریز.
- ۲۵- شاهینی‌فر، م. ۱۴۰۱. ارزیابی طرح‌های بهسازی و نوسازی در ارتقاء کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: بافت فرسوده مرکزی شهر کرمانشاه)، مهندسی جغرافیایی سرزمین، ۶(۱۱): ۱۲۷-۱۱۳.
- ۲۶- شهزادنژاد، م. ۱۳۹۷. بررسی راهکارهای ارتقاء شاخص‌های کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی سیس‌آباد مشهد، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۲۷- غفوری، ع؛ وبر، ک. ۱۳۹۹. فضاهای شهری چندعملکردی؛ راهکاری برای افزایش کیفیت زندگی شهری در شهرهای متراکم، منظر، ۱۲(۵۱): ۴۷-۳۶.
- ۲۸- فرجی، ا. ۱۳۹۶. سنجش رضایت‌مندی از کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی؛ مطالعه موردی: شهر بجنورد، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، ۸(۲): ۱۰۰-۸۹.
- ۲۹- فرجی ملایی، ا؛ عظیمی، آ؛ زیاری، ک.ا. ۱۳۸۹. تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱(۲): ۱۶-۱.
- ۳۰- فرهنگنجفی، ز. ۱۳۹۱. ارزیابی ارتقای کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی با رویکرد توانمندسازی مورد مطالعه: قشلاق عمرآباد ورامین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت شهری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبایی.

- ۳۱- قربانی، ر؛ اسکوئی‌ارس، ع؛ طهماسبی‌مقدم، ح. ۱۴۰۱. بررسی رضایتمندی از کیفیت زندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: محله یوسف‌آباد تبریز)، مهندسی جغرافیایی سرزمین، ۶(۴): ۸۳۴-۸۱۷.
- ۳۲- کریمی، م. ۱۴۰۰. منظر شهری و کیفیت زندگی؛ نظام بصری فضاهای باز شهری در محلات ناکارآمد مناطق جنوبی شهر تهران، رساله دکتری معماری - معماری منظر، دانشکده هنر، دانشگاه تبریز مدرس.
- ۳۳- لطفی، ص. ۱۳۸۸. مفهوم کیفیت زندگی شهری: تعاریف، ابعاد و سنجش آن در برنامه‌ریزی شهری، جغرافیای انسانی، ۱(۴): ۶۵-۸۰.
- ۳۴- نجفی، س؛ احدنژاد، م؛ دویران، ا. ۱۳۹۴. ارزیابی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهرها موردشناسی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۵(۱۶): ۹۰-۷۵.
- 35- Murgs, F., Klobucnik, M. 2018. Quality of Life in the City Urban Life or Well-Being in the City: Conceptualization and case study. *Ekológia (Bratislava)*, 37(2): 183-200.
- 36- Peattie, L., Aldrete-Haas, J.A. 1981. Marginal Settlements in Developing Countries: Research, Advocacy of Policy, and Evolution of Programs. *Annual Review of Sociology*, 7(1): 157-175.
- 37- Petrikovicová, L., Kurilenko, V., Akimjak, A., Akimjaková, B., Majda, P., Datelinka, A., Biryukova, Y., Hlad, L., Kondrla, P., Maryanovich, D., Ippolitova, L., Roubalová, M., Petrikovič, J. 2022. Is the Size of the City Important for the Quality of Urban Life? Comparison of a Small and a Large City, 14(15589): 1-17.